

KUML 2014

KUML 2014

Årbog for Jysk Arkæologisk Selskab

With summaries in English

I kommission hos Aarhus Universitetsforlag

Et middelalderligt saltkar fra Odense

Af MIKAEL MANØE BJERREGAARD OG MARIA ELISABETH LAURIDSEN

I 2013 indledte Odense Bys Museer en arkæologisk byudgravning helt centralt i Odense middelalderby (fig. 1). Området er kendetegnet ved særdeles gode bevaringsforhold og som følge heraf mange spændende fund. Et af de mere ualmindelige af slagsen er et lille kar af tin, der viste sig at være dekoreret med religiøse motiver, en omløbende inskription og indridsede tegn (fig. 2).¹ Karret kom fra fundrige lag fra 1300-tallet og tolkes som et saltkar. Lignende saltkar fra andre steder i Europa har inskriptioner, der godtgør, at der har været tale om et stykke verdsligt bordtøj. Karrene præsenteres sammen med tolkningen i en nyere artikel i *Fornvännen*.²

Tolkningen af fundet fra Odense som et saltkar rejser en række spørgsmål, herunder om det har været et liturgisk kar brugt ved religiøse handlinger i kirken, eller om det har været en del af bordopdækningen ved festbanketter. Desuden skal det søges afklaret, hvilken social kontekst karret indgik i, og hvordan man i middelalderen forholdt sig til saltkar og deres indhold – saltet.

Odensekarret

Karret er støbt i rent tin, og kummen måler ca. 7 cm i bredden og ca. 4 cm i højden. Det har haft et låg, hvoraf kun tre øskner fra hængslet er tilbage. De viser, at låget har været sidehængt. Karret er heksagonalt og har tre fødder, der hver er udsmykket med et kronet mandshoved (fig. 3). På ydersiden er der en omløbende, detaljerig akantusranke langs karrets bund, og langs randen er der en omløbende indskrift i majuskler med gotisk præg. Majusklerne har fortykkede buer, og C og E er helt lukkede. Inskriptionens begyndelse er markeret med et kors, men ellers er der ingen markeringer af abbreviaturer (forkortelsestegn) eller ligaturer (sammenskrivning af flere bogstaver til ét). Translittereret står der +DEIUSOI ERTTOCTB CROITCIVCE CESQETA

Fig. 1. Placeringen af udgravningen centralt i Odense middelalderby.
– Tegning: Kristine Stub Precht, Odense Bys Museer.

Location of the excavation in the centre of the medieval town of Odense.

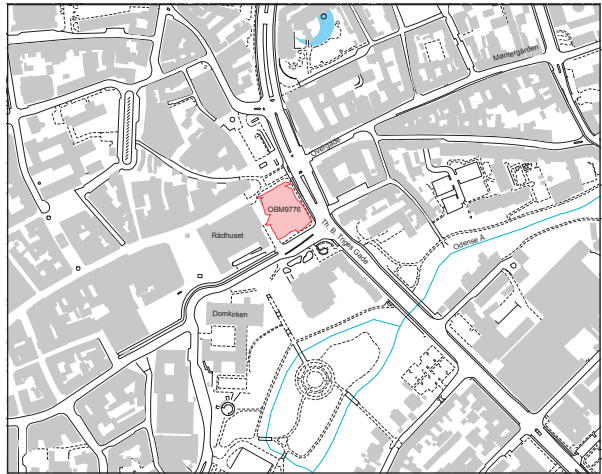

Fig. 2. Saltkarret blev fundet i 2013 i en af Danmarks hidtil største arkæologiske byudgravninger.
– Foto: Asger Kjærgaard, Odense Bys Museer.

Saltcellar found in 2013.

Fig. 3. Karret har tre fødder som er udsmykket med kronede mandshoveder. Hovederne er forvitrede, men ser ud til at være ens. Dermed er der formodentlig ikke tale om en afbildning af de hellige tre konger, da de ofte afbildes som en ung, en voksen og en ældre konge. – Foto: Asger Kjærgaard, Odense Bys Museer.

The vessel has three feet, each of which is decorated with a crowned male head.

BVCAMCN OBVAECA, hvilket må formodes at være latin, men umiddelbart giver indskriften ingen mening. En mulig tolkning gives nedenfor.

På bunden af karret ses et relief af Gudslammet med korsglorie og en vajende sejrsfane. Gudslamsmotivet er omkranset af en båndformet frise, som har været uden yderligere dekoration. Denne frise er igen omkranset af en sekskantet frise, her udfyldt med en stregornamentik.

Indvendigt i karret er der en fremstilling af syndefaldet med Adam og Eva stående på hver side af et æbleholdigt træ, begge med et æble i hånden. Motivet er omkranset af en akantusranke i samme stil som ranken på ydersiden af karret.

På fem af karrets seks sider er der indridset bomærke. På den sjette side er et centreret tegn i et lavt og næsten udvisket snit og til højre for dette endnu et – tilsyneladende indskudt – bomærke i et dybt snit. Tegnene er alle forskellige, og i modsætning til karrets øvrige udsmykning, der er støbt, er disse bomærker indridsede.

Karret dateres til første halvdel af 1300-tallet ud fra de gotiske majuskler i randindskriften og den arkæologiske kontekst for fundet.³ Laget, hvori karret er fundet, er dateret til 1300-tallet.⁴

Karret var ødelagt, før det havnede på fundstedet, idet fødderne er sammenkrøllede, og selve karret er let sammentrykket med revner. Skaden er ikke sket ved fremgravningen eller tryk fra kulturlagene og må derfor være sket ved kassation af genstanden. De meget voldsomme trykskader kunne tyde på, at karret har været udsat for en bevidst ødelæggelse, inden det blev kasseret. Samme fænomen kendes fra et finsk saltkar. Af det finske kar er kun låget bevaret, men det har været udsat for en bevidst sammenfoldning.⁵

Karret er som tidligere nævnt fremstillet i rent tin, hvilket er relativt usædvanligt. Oftest vil tinnet være legeret med bly og i middelalderen også med kobber.⁶ Det rene tin har formentlig betydet, at karret har fremstået mere blankt og skinnende – altså i højere grad har lignet sølv. Der er ingen tvivl om, at saltkarret fra Odense i sin funktionstid har fremstået som et meget smukt og prangende kar.

Andre saltkar

Saltkarret fra Odense er, så vidt vides, det eneste med denne udformning i Danmark. Der er dog eksempler på andre typer af saltkar, bl.a. et, også af tin, fra slutningen af middelalderen, som findes på Nationalmuseet, udformet nærmest som et højstillet drikkebæger.⁷ I udlandet er der en del flere saltkar bevaret, især fra den sene middelalder og fremefter. Karrene viser en stor formvariation fra de mere enkle til meget voluminøst udformede skibe og pokaler.⁸ Karrene er lavet af alt fra tinlegeringer til ædle metaller og bjergkrystaller.⁹

I forhold til saltkarret fra Odense er det dog mest interessant at se på en lille gruppe af bevarede europæiske tinkar.¹⁰ Gruppen tæller 14 heksagonale kar inklusive karret fra Odense samt fragmenter af yderligere seks kar. Alle dateres til perioden fra begyndelsen af 1300-tallet til det tidlige 1400-tal. Karrene er størrelsesmæssigt identiske, og i flere tilfælde fungerer en vogtende hund på låget som en form for greb.¹¹

Saltkarrene kan underopdeles i to mindre grupper ud fra lågenes type. Den ene gruppe består af kar med et spidst låg, som har været sidehængt. Disse låg er rigt dekorerede med religiøse motiver, og der er inskriptioner på lågene eller på karrenes sider. Den anden gruppe består af kar med et fladt låg, som er opdelt i to med et samlende hængsel. Denne gruppe er mere homogen, da der på fem ud af seks kar er samme religiøse motivverden og enslydende inskriptioner og placering af disse. Det sjette kar skiller sig ud fra resten ved motivvalg og inskription, men i form og lågets type svarer det til de andre kar i gruppen. Saltkarret fra Odense hører formentligt til i den første gruppe med de spidse låg, da det forsvundne låg tydeligvis har været sidehængt. Derudover tyder motivvalget ligeledes på, at karret hører til i denne gruppe, hvor der optræder flere forskellige religiøse motiver end i den anden, hvor motiverne alle forestiller bebudelsen.¹² Odensekarret adskiller sig dog fra de andre kar ved decorationen på siderne. På flere af de heksagonale saltkar ses en række felter udsmykket med enten de tolv apostle eller figurer, der repræsenterer årets tolv måneder. På Odensekarret og et saltkar, som findes på Victoria & Albert Museum i London,¹³ mangler disse udsmykkede felter, og i stedet ses sekundært tilføjede mærker. Det er derfor nærliggende at tro, at disse to kar kan have været bestilt med tanke på, at der har skullet være plads til mærkerne, og at man derfor har undladt den traditionelle sideudsmykning.

I middelalderen kaldtes håndværkere, som arbejdede med tin, for kandestøbere efter en af deres mest iøjnefaldende varegrupper. Kandestøberfaget blev udviklet i løbet af middelalderen som et speciale af smedefaget, og i Odense var kandestøberne i 1496 medlemmer af smedelavet.¹⁴ De ældste genstande af tin i Danmark er importeret fra Frankrig og de nordtyske østersøbyer, men fra 1300-tallet begyndte kandestøbere deres virke herhjemme.¹⁵ Eftersom kandestøberiet var nyt i Danmark på den tid, hvor Odensesaltkarret blev fremstillet, er der formentligt tale om et stykke import. Hvor karret er fremstillet vides ikke, men et godt bud er det nordvestlige Europa, da importen af tinvarer til Danmarks især skete fra dette område. Ser man på gruppen af heksagonale saltkar, er meget få af dem proveniensbestemt, og disse stammer fra så forskellige områder som Norditalien og Rhinområdet.¹⁶ På Statens historiska museum i Stockholm findes en fragmentarisk støbeform, som stammer fra

Visby Havn, og som dateres til 1400-tallet. Støbeformen har tydeligvis været brugt til fremstillingen af heksagonale kar, men den er udført i importeret kalksten. Formen indikerer dog, at der kan have foregået en produktion af heksagonale kar i Østersøområdet. Der er ikke meget, der tyder på, at karrene alle er fremstillet i ét specifikt værksted eller i et bestemt afgrænset område af Europa, dels fordi dateringerne af de kendte heksagonale kar strækker sig over en periode på ca. 100 år, dels fordi detaljerne på karrene trods alt varierer i både placering, proportioner og motivvalg. Formodentligt er karrene i stedet reproduceret på forskellige værksteder i Europa ud fra billedlige forlæg.¹⁷

20 dusin saltkar af tin

Saltkar er en relativt hyppigt forekommende genstand i skriftlige kilder fra dansk middelalder. Dog optræder de først i stort antal i den sene del af perioden, hvilket selvfølgelig hænger sammen med, at kildemængden vokser og bliver mere mangfoldig. Fra den sene middelalder er der bevaret en række inventarier fra borgerlige huse, og i dem er der mulighed for at få et overblik over forskellige husstandes saltkar, og i hvilken form de omtales.¹⁸ Saltkarrene nævnes ofte “salsirken” eller “salser”. I de borgerlige inventarier opremses saltkarrene altid sammen med andet bordtøj, og her forekommer der enkelte oplysninger om saltkarrenes udseende. I nogle få fortegnelser nævnes materialet (tin), men oftest gives ikke andre oplysninger end, at der er tale om et saltkar og karrets værdi.

Oplysninger om saltkar findes også i f.eks. regnskaber og testamenter. I 1408 bliver der i forbindelse med dronning Filippas rejse til Danmark aflagt regnskab for udgifterne. Heri nævnes ikke mindre end “20 dusin saltkar af tin”, mens der tidligere i regnskabet nævnes “2 saltkar af sølv og forgyldt (...). Fremdeles 2 saltkar af sølv med låg, delvis forgyldte”.¹⁹ I 1410 nævnes i Ærkebiskop Jakob af Lunds testamente fra 1410 “to små saltkar”, og her gives yderligere den oplysning, at de er til “det ærkebiskoppelige bord”.²⁰ Der gives ingen oplysninger om karrenes udseende, men da de nævnes sammen med en del sølvgenstande, kan det nok konkluderes, at der har været tale om to fine saltkar. Her er der ingen tvivl om, at karrenes formål har været verdsligt og ikke liturgisk. Generelt er liturgiske saltkar da også sjældent omtalt i skriftlige kilder, og det er et fænomen, som ikke kun gælder i Danmark, men også i andre europæiske lande.²¹ Det kan skyldes, at det ikke altid er muligt at udskille de liturgiske saltkar fra de verdslige, men måske kan det også skyldes, at saltkarrene i forhold til andre liturgiske kar ikke har udgjort en værdi, som har været værd at opregne.²²

Billedlige fremstillinger af saltkar

Ligesom saltkarret især optræder i de skriftlige kilder fra senmiddelalderen, ses det også på billeder fra især senmiddelalder og renaissance. De billedlige kilder til saltkar er hovedsagligt måltidsscener og i Danmark i særdeleshed den sidste nadver, som fremstilles på kalkmalerier. Scenen er generelt en rigtig god kilde til bordtøj, men ved en gennemgang af kalkmaleriernes nadverscener har vi ikke fundet klare fremstillinger af saltkar. Dette kan skyldes, at kalkmalerier har et enkelt formsprog, hvor der ikke altid har været plads til detaljer, og eftersom saltkar formodentligt har haft mange forskellige udformninger, har kalkmalerne ikke haft et klart forbillede til, hvordan de så ud. Dette betyder, at det er vanskeligt at genkende formen.

Fra andre lande i Europa er der flere måltidsscener fra illustrerede bøger, hvor saltkar er afbildet, og hvor de er lettere at identificere. Her er der stor variation af former inden for saltkar – fra skibe over pokaler til åbne skåle (fig. 4). Ofte er karrene i ædle metaller, og der er flere eksempler på, at der kan være mange saltkar på bordet.²³ Disse fremstillinger viser dog de øverste lag af samfundet, så hvordan den almindelige borgers saltkar så ud er langt mere uklart, da disse ikke er afbildet. Formentligt har der også her været et utal af forskellige former og materialer. Bl.a. er der eksempler på, at nogle borgerlige husholdninger brugte en skive udhulet brød som saltbeholder.²⁴

Fig. 4. Afbildning fra 1377 af en banquet afholdt af Karl V af Frankrig med hans onkel Kejser Karl IV og dennes søn Wensel. På bordet ses tre saltkar, prægtigt udformet som både. Saltkarrene markerer statsoverhovedernes rang ved bordet. – Efter Schiedlausky. 1956.

Image from 1377 of a banquet held by Charles V of France, together with his uncle, Emperor Charles IV, and his son, Wensel. On the table are three saltcellars, superbly crafted as boats. The saltcellars mark the rank of the heads of state at the table.

Ligesom der er få afbildninger af ordinære saltkar, ser det ud til, at der er meget få – hvis overhovedet nogen – afbildninger af liturgiske kar. Det kan skyldes, at vi som beskuere ikke kan identificere genstanden, men det kan også skyldes, at karrene blev brugt ved ritualer, som ikke er blevet afbildet.

I middelalderen er saltkar blevet anvendt både i verdslig og liturgisk kontekst – selv om de førstnævnte dominerer kildematerialet. Saltet havde i samtiden en dobbelt funktion: Dels var det et livsvigtigt mineral og et vigtigt konserveringsmiddel. Dels blev saltet tillagt symbolsk og religiøs betydning og indgik som en bestanddel i kirkens renselsesritualer. Saltkarret fra Odense har i sin motivsammensætning og øvrige dekorationer elementer, der gør det muligt at tolke karrets brug ind i både en verdslig og en liturgisk, gejstlig brugssammenhæng.

Salt og saltkar i kirkelig kontekst

Motivsammenstillingen af Syndefaldet og Gudslammet på Odensekarrets indvendige og udvendige bund sættes traditionelt i forbindelse med dåben i middelalderens ikonografi (fig. 5). Den synd, som kom ind i verden ved Adam og Evas ulydighed, fjernes ved dåben, når den døbte bliver indviet til Kristus, symboliseret ved gudslammet, som tager synderne på sig. En sammenstilling af de samme to motiver ses bl.a. på Ejsing Kirkes romanske døbefont. Med tanke på dåben er det påfaldende, at saltkarret fra Odense har en vis lighed

Fig. 5. På saltkarrets indvendige og udvendige bund ses to smukke religiøse motiver, henholdsvis Syndefaldet og Gudslammet. De to motiver sættes traditionelt i forbindelse med dåben i middelalderens ikonografi. – Foto: Asger Kjærgaard, Odense Bys Museer.

On the interior and exterior base of the saltcellar are two religious motifs: the Fall and Agnus Dei. Combinations of these two images are traditionally associated with baptism in medieval iconography.

med en række støbte middelalderlige døbefonte, der har indskrifter og relieffer af bibelske motiver og hviler på fritstående figurativt udsmykkede ben. Disse kendes bl.a. fra Hildesheim (ca. 1225). Denne døbefont har også et spidst låg ligesom nogle af saltkarrene. I Danmark kendes sådanne døbefonte fra 1400-tallet i Haderslev, Aarhus og Ribe Domkirke samt i Varde Skt. Jakobi, Ølgod og Nordby på Fanø.²⁵

Indviet salt var et vigtigt element i det katolske dåbsritual som et symbol på visdom. Forud for selve dåbshandlingen i kirken fik dåbsbarnet lidt indviet salt på tungen med ordene: Modtag visdommens salt.²⁶ Dette foregik uden for kirkerummet – ofte i våbenhuset – som en del af et længere eksorcismeritual, idet barnet ansås for at stå under djævelens herredømme, så længe det ikke var døbt.²⁷ Tankegangen bag ritualet var den, at det udøbte og usaltede barn ansås for smagsløst og åndløst, men det indviede salt – visdommens krydderi – åbnede barnets forstand for Kristi nåde.²⁸

Indviet salt blev også anvendt i andre kirkelige renselsesritualer, og indviet salt blev drysset i vievandet. Disse ritualers udformning i Odense Stift kendes fra et 1300-tals-manuale fra Notmark Kirke på Als, som i middelalderen hørte under Odense Domkirke.²⁹ Det er muligt at se syndefaldsmotivet og Gudslammet på Odensekarret i forbindelse med disse ritualer. Under første del af saltvelsignelsesritualet eksorciserer man alt ondt ud af saltet, således at alle djævelens onde gerninger drives ud af alt det, som saltet sidenhen drysses på. Saltet i karret ville på samme måde netop fysisk dække syndefaldsmotivet. I anden halvdel af ritualet beder præsten for, at det nu indviede salt fungerer som et lægemiddel for krop og sjæl gennem Kristus for alle, som rører ved det. Ved at løfte karret op under denne handling vil gudslamsmotivet komme til syne.³⁰

Selv om der ikke er bevaret saltkar fra kirkelig kontekst fra dansk middelalder, kan man ud fra den udstrakte brug af salt i kirken slutte sig til, at de må have eksisteret. Det indviede salt måtte nødvendigvis opbevares i en beholder. Men der er ikke noget i f.eks. billedlige kilder, der tyder på, at der udviklede sig bestemte typologiske former af liturgiske saltkar, som det er tilfældet med alterkalke og monstranser. Disse sidstnævnte kar skulle vises frem, mens saltkarret blot var en beholder – saltet var det vigtige.

Salt og saltkar i verdslig kontekst

På trods af, at der er træk ved Odensekarret, som kan gøre det muligt, at der er tale om et liturgisk saltkar, er der elementer i karrets udsmykning, som gør det mere sandsynligt, at der er tale om et verdsligt saltkar. Det drejer sig først og fremmest om indskriften og de sekundært indridsede bomærker. De

religiøse motiver på karret er ikke i sig selv et argument for, at der er tale om et liturgisk saltkar. Den religiøse motivverden og tankegang gennemsyrede hele det middelalderlige samfund – det var ikke eksklusivt forbeholdt kirkerummet. Der er derfor ikke noget mærkværdigt ved, at et verdsligt saltkar har religiøse motiver. Saltets rensende symbolik i kirkelige sammenhænge har man selvfølgelig også været bevidst om, når man sad ved måltidet, og ellers kunne gudslamsmotivet erindre om det.

Indskriften

Ud fra indskrifterne på de bevarede, heksagonale saltkar er der heller ikke noget, der entydigt peger mod en kirkelig sammenhæng. Bønnen “Hil dig, Maria”, som ses på flere af de udenlandske kar, var almindeligt udbredt i middelalderen, og den forekommer som inskription på mange forskellige genstande som f.eks. fingerringe og ringspænder.³¹ En anden inskription, som ses på fem af de udenlandske kar, er samtidig det vægtigste argument for, at karrene har haft en verdslig kontekst.³² På latin står der: “Når du sidder ved bordet, tænk da først på den fattige; når du nærer ham, min ven, nærer du Gud.” Frasen er første paragraf i en etikettebog, såkaldt *facetus*-litteratur, fra slutningen af 1200-tallet, nemlig den lombardiske digter Bonvesin de la Rivas “De quinquaginta curialitatibus ad mensam” – Om 50 leveregler ved bordet.³³ Den samme leveregel kendes også fra anden litteratur om næstekærlig levevis fra 1200-tallet.³⁴ Dette citat synes entydigt at sætte karrene i forbindelse med det verdslige måltid.

Inskriptionen på det odenseanske saltkar er unik og vanskelig at tolke entydigt. Sproget synes at være et forvansket latin, og måske er der fra kandestøberens side tale om et rent ornamentalt element blandt karrets øvrige udsmykning. Men det er muligt, at der har ligget en betydningsbærende latinsk tekst til grund for inskriptionen.³⁵ Teksten fordeler sig over karrets seks sider, men skal uden tvivl læses sammenhængende, og de orddelinger, der forekommer, er udelukkende betinget af den tilgængelige plads på karrets sider. Begyndelsen af teksten markeres med et kors, og læseretningen er fra venstre mod højre (fig. 6).

+DEIUSOIERTTOCTBCROITCIVCECESQETABVCAMCNOBEVAEVA

Umiddelbart er det en meningsløs række bogstaver, og der skal foretages en del tillempninger, for at den eventuelle, oprindelige latinske tekst træder frem. Disse ændringer er dog ikke større end, at nedenstående oversættelse synes rimelig. For det første er der udeladt 10 bogstaver. Dette træk er imidlertid helt almindeligt både i håndskrifter og i inskriptioner i middelalderen af

Fig. 6. Under randen ses en omløbende inskription skrevet med gotiske majuskler. Transskriberet står der +DEIUSOI ERTTOCTB CROITCIVCE CESQETA BV-CAMCN OBVAECA. Teksten indledes med et kors og er skrevet på et sjusket latin. – Foto: Asger Kjærgaard, Odense Bys Museer.

Inscription on the saltcellar, careless Latin written in gothic majuscules.

pladshensyn. Desuden er ni bogstaver bevidst eller ubevidst blevet forvekslet eller ombyttet. Sådanne stavfejl er heller ikke usædvanlige i middelalderlige håndværksinskriftioner, der har haft latinske forlæg. F.eks. ses der sproglige fejl på døreoverliggeren i Tranbjerg Kirkes romanske portal og i 1400-tals kalkmalerierne i Nørre Herlev Kirke.³⁶ På et lille heksagonalt tinlåg, der er fundet i Kalmar og formentlig svarer til Odensekarrets forsvundne låg, står “Eve” i stedet for “Ave”.³⁷ Mange håndværkere har ikke været skriftkyndige, og ved kopiering af bogstaver fra et forlæg kan et U nemt forveksles med et O. Endelig er der i indskriften på saltkarret blevet byttet om på bogstavernes rækkefølge fire gange – måske som en konsekvens af, at bogstaverne er formet spejlvendt i støbeformen til karret.

Med ovenstående forbehold kan bogstavrækken opløses som nedenfor. Øverste række gengiver karrets inskription og den nederste den korrekte, latinske tekst. Udeladte bogstaver er markeret med kursiv, mens udskiftede eller fejlskrevne bogstaver er markeret med understregning. Bogstaver med ombyttet rækkefølge er markeret med fed.

+ DEI USO IERT TOC TB CRO IT CIVCEC ES QETA BUCAM CNO
BVAECA

+ Dei usu fert hoc tibi – caro it – quicumqu' es, quieta buccam cum bovacea

Denne sætning kan oversættes til: “Til Guds brug den bringer det til dig – kødet forgår – hvem end du er, tilfredsstil [ellers] munden med råddent oksekød”. Den primære betydning af det sidste ord er “okselort”. Betydningen kan altså være denne: Saltkarret bringer dig salt, og er dit kød ikke saltet, bliver det fordærvet og smager ilde.

Det er sandsynligt, at der ligger en litterær kilde til grund for den inskription, der i forvansket form fremtræder på Odensekarret. Det litterære ophav

er dog ikke fundet. Ikke desto mindre synes det formanende og belærende i ordlyden at falde fint i tråd med *facetus*-litteratur. Vendingen “hvem end du er” i indskriften er velkendt i disse teksters formelsprog, bl.a. i 7. regel i de la Rivas bog om god bordskik: “Den mand, hvem end han er, der spiser for meget eller for lidt, ej kan jeg se, hvor godt det kan være for ham for sjæl eller krop.”³⁸

Inskriptionen på karret fra Odense har ligesom de øvrige bevarede kar et underliggende religiøst budskab. For det første nævnes Gud, og for den andet er den indskudte bemærkning “kødet forgår” et åbenlyst *memento mori* til læseren. Ikke bare oksekødet, men også menneskets eget legeme vil forgå uden saltet i dets bogstavelige og symbolske betydning. Dåben og den dertil knyttede “saltning” af dåbsbarnet var jo netop forudsætningen for at opnå det evige liv. Set i sin helhed forekommer den mulige betydning af inskriptionen dog mere verdslig end kirkelig – og egentlig mere humoristisk end direkte formanende.

Bomærker

De syv indridsede mærker på saltkarrets sider er bomærker, som var almindeligt forekommende tegn gennem middelalderen og de følgende århundreder. Mærkerne er sammensat af fortrinsvis rette linjer i enkle kombinationer og ses brugt på alt fra fast ejendom til tønder, lerkar og andet løsøre.³⁹ Bomærker repræsenterer hovedsageligt enkeltpersoner og blev benyttet overalt, hvor personen i stedet ville have sat sit navn, og angiver et forhold mellem personen og genstanden. Ofte er der tale om et ejendomsforhold.⁴⁰ En anden sammenhæng, hvor der er en stor forekomst af bomærker, er i kirkerne, hvor de ses på altertavler, prædikestole m.m. I disse tilfælde er der tale om genstande, der er skænket af den pågældende borger – såkaldte givermærker. Endelig er der såkaldte ophavsmærker. Bomærker, som er placeret diskret på en bygning eller genstand, repræsenterer således ofte fremstilleren af genstanden og ikke ejeren – f.eks. ses en del af disse ophavsmærker støbt på middelalderlige kirkeklokker og alterstager samt ridset på kirkernes tagværk og murværk.⁴¹

På tinkarrets sider ses syv forskellige mærker, hvilket må betyde, at vi har med syv forskellige personer at gøre (fig. 7). Det kan udelukkes, at der er tale om ophavsmærker, da der i så fald kun ville være et enkelt bomærke, og det ville formentlig være støbt i karret fra begyndelsen og ikke som disse sekundært udført. Der er formentlig heller ikke tale om et givermærke, da det ikke virker plausibelt, at hele syv personer skulle stå som givere af et trods alt lille saltkar. Endelig ser det ene mærke ud til at være blevet erstattet af et andet. Dermed må genstanden have været i personernes besiddelse, og bomærkerne må tolkes som ejermærker, formodentlig fra de personer, som har haft brugsret til saltkarret.

Karret fra Odense er ikke det eneste saltkar med bomærker. Det tidli-

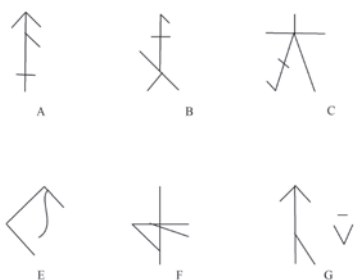

Fig. 7. Udtegnede bomærker. Mærke A-G er placeret på karrets seks sider. E og A er placeret på samme side af karret. E er lavet i et lavt snit centralt på siden og A i et dybt og klart snit til højre for E. E er et meget diffust mærke, som desuden afbrydes af en forstyrrelse i metallet umiddelbart til venstre for mærket, og det er derfor muligt, at mærket har set anderledes ud, end det vi kan erkende i dag. Bomærke G er ligeledes påvirket af en forstyrrelse i metallet og fremstår dermed diffust. De to små tegn til højre for mærket kan være tertiært påført – måske skyldes de en skade på karret. – Tegning: Maria Lauridsen, Odense Bys Museer.

Hausmarks from the saltcellar. The hausmarks are carved on the sides.

gere nævnte saltkar på Victoria & Albert Museum i London bærer ligeledes bomærker. I dette tilfælde er det dog det samme bomærke, som er indpunslet på alle karrets seks sider samt på låget. Mærket tolkes som et ejermærke, og det ser ud til at være blevet påført sekundært.⁴² Tilstedeværelsen af bomærker på både det engelske og det odenseanske kar må altså ses som et udtryk for, at det at mærke sine saltkar med bomærker har været brugt på samme måde som på andet løse.

Et odensegildes saltkar?

En ejerskabsmærkning af genstande nævnes i statutterne for Vor Frue købmandsgilde i Flensburg ca. 1420, hvor det pålægges oldermændene at sætte Vor Frues mærke på de genstande, de køber for gildets penge, så man kan se, hvem godset tilhører.⁴³ Saltkarret fra Odense har ikke kun ét, men hele syv forskellige bomærker på de lodrette sider. Der må altså være tale om, at syv forskellige personer har sat deres bomærker på karret. Der er næppe tale om en husstands medlemmer, men der kunne meget vel være tale om medlemmer af et gilde eller lav. Om ét af bomærkerne er selve gildets mærke, som det kendes fra Vor Frue i Flensborg, kan ikke afgøres, og måske har gildets mærke haft en fremtrædende plads på karrets låg. Det er ikke muligt ud fra bomærkerne på karret at fastslå, hvilket gilde det kan have tilhørt, eller at identificere nogen af personerne ved navn.

Der er adskillige gilder og lav i Odenses middelalder. Kun to af disse sammenslutninger kan dog spores tilbage til saltkarrets brugstid i første halvdel af 1300-tallet. Det er Sankt Knuds gilde, hvis gildeskrå fra ca. 1245 er bevaret, samt Sankt Gertruds gilde, som nævnes i 1343. Byens øvrige lav og gilder kendes først fra efter 1400, men flere af dem rækker formentlig længere tilbage i tid.⁴⁴

Saltkarret kan have stået på bordet i det fælles gildeshus, når gildemedlemmerne satte hinanden stævne til mad og drikke. Bomærkerne har så formentlig indikeret, hvem der under måltidet havde lov til at tage salt af netop dette kar. At man på denne måde havde sit personlige bordtøj var almindeligt udbredt i middelalderen. Når en ny smedsvend blev optaget i lavet i Odense, skulle han betale 1 skilling samt en skål – formentlig den skål, han selv fremover skulle drikke af ved gildedrikken.⁴⁵ I en inventarliste for Flensborg Trefoldighedsgilde efter 1362 nævnes ikke færre end 33 saltkar.⁴⁶

Det fælles måltid var en vigtig del af gildernes sociale aktiviteter, både ved de faste årlige gildestævner omkring kirkelige festdage, ved “igang” (optagelse af nye medlemmer) og ved “gerd” – sammenkomster, hvor gildets medlemmer på skift blev udpeget til at sørge for mad og drikke samt udsmykning af gildehuset.⁴⁷ I skrån for Odense Hellig Trefoldighedsgilde fra 1476 nævnes ret specifikt, hvad der skulle serveres til gildedrik: godt saltet svinekød, steg af vildt og desuden en fersk (usaltet) ret. De ferske retter var finere end de saltede, simpelthen fordi kødet var friskere og ikke havde været konserveret i salt. Det må formodes, at det her saltlagrede kød ikke behøvede yderligere saltning i forbindelse med måltidet, og at saltet på bordet i stedet har været tiltænkt de ferske retter. Trefoldighedsgildets skrån nævner, at der som tilbehør til retterne skal være ost, brød og sennep. Salt nævnes ikke specifikt. Måske har man betragtet det som en selvfølge, at der var salt på bordet.

Uanset hvordan den afsluttende frase om “okselort” på karret fra Odense skal tolkes, er den sikkert i samtiden blevet opfattet som et raffineret og groft ordspil. Måske er der tale om et eksempel på middelalderlig humor. I hvert fald ved man fra senmiddelalderlige litterære tekster, at humoren tit fokuserede på det latrinære og uhumske.⁴⁸ Et tysk manuskript om god bordskik, der formentlig kan føres tilbage til omkring år 1300, har en lignede humoristisk tone i sin fremlæggelse af måltidets regelsæt. F.eks. ønsker forfatteren, at de, som ikke vasker hænder inden måltidet, må få lammelser i kroppens led, og han påpeger, at det er upassende at blive så opstemt ved bordet, at man ikke længere kan kontrollere sin mund og derfor kommer til at bide sig i fingrene og tungen.⁴⁹ Sammenblandingen af det religiøse og moraliserende med det mere løsslupne og humoristiske placerer endnu engang karret fra Odense i

en verdslig sammenhæng snarere end i en kirkelig. Og i den grad, teksten overhovedet er blevet forstået af saltkarrets ejere, passer dette godt ind i netop gildernes sociale kontekst, som var en blanding af en seriøs sammenslutning med et religiøst selvforståelsesgrundlag og en selskabelig forening med fokus på god mad og drikkelag, som det fremgår af adskillige gildeskråer.

Som nævnt er der på en af karrets seks sider indridset to bomærker. Det ene sidder centralt og er i lavt snit og dermed ikke så tydeligt, mens det andet sidder decentralt til højre for det første. Den decentrale placering kunne tyde på, at dette bomærke er en senere tilføjelse. Det er muligt, at det første bomærke er forsøgt slettet ved at slibe karret her. Der er ikke tydelige slibemærker, men sådanne ville heller ikke nødvendigvis have sat sig spor i det forholdsvis bløde metal. Hvis saltkarret har tilhørt et gilde, og et bomærke er blevet slettet, kan der være tale om, at en gildebroder er død eller måske er blevet udstødt af gildet. I gildeskråerne nævnes adskillige gerninger, som kunne resultere i eksklusion fra gildet – eventuelt med niddingsnavn. I Odense Skt. Knuds gildeskrå fremgår det, at grove forseelser som drab på gildebroder, unddragelse af at betale bøde for drab, hor med eller voldtægt af en gildebroders hustru resulterede i udelukkelse fra gildet. Men også mindre forseelser som ikke at adlyde skråen eller ikke med sine gildebrøders hjælp at ville hævne en uret, man har lidt, kan ende med eksklusion.⁵⁰ I andre gilder gælder andre regler for eksklusion. Fra skriftlige kilder, som er overleveret fra middelalderlige gilder, er der eksempler på, at medlemmer faktisk er blevet ekskluderet.⁵¹ Hvis der på karret fra Odense er tale om, at et bomærke er slettet og erstattet af et andet, er det en mulighed, at det er resultatet af en eksklusion af en gildebroder. Det er selvfølgelig også en mulighed, at et bomærke simpelthen er tilføjet, fordi der tilkom en ny gildebroder, der havde en passende rang til at måtte forsyne sig af netop dette saltkar.

Rang ved bordet og bordskik

Som ved alle andre forhold i det middelalderlige samfund var også de spisendes plads ved bordet bestemt af faktorer som social rang, alder og anciennitet. I den norske etikettebog *Kongespejlet* fra ca. 1220-30 formaner mændene i kongens hird at gå til bords efter rang og placere sig ligesådan ved bordet.⁵² Lignende anvisninger findes i de danske gildeskråer fra middelalderen. I vedtægterne fra 1441 for Guds Legemslav i Aalborg fastslås det, at gildemedlemmerne skal søge deres sæde efter gammel sædvane, således at de unge viger for de gamle. Hos de københavnske bagersvendens lav nævnes det i 1403, at man skal sidde, “som man er kommet til” – det vil sige efter anciennitet i lavet. Det samme

gælder guldsmedene i Svendborg 1450 og skomagerne i Odense, Aalborg og København 1508-9.⁵³ Faste pladser var der også i Jomfru Marias Gilde i Herslev i 1515 og hos skomagerne i Slagelse i 1471, hvor det forbydes medlemmerne af bytte plads ved bordet.⁵⁴

På engelsk findes talemåden “to sit below the salt” som indikation på folk af lav social rang.⁵⁵ Udtrykket stammer fra (især kongelige) banketter, hvor fyrsten sad til højborgs med et privat saltkar foran sig, mens folk af lavere rang sad ved fysisk lavere borde og helt uden for rækkevidde af et saltkar. En lignende talemåde findes ikke på dansk, men tankegangen om social rangorden i bordopdækningen har man haft i middelalderen.

At saltet ikke var for alle, fremgår af et manuskript på latin om spiseregler fra ca. år 1200, som er bevaret i Augsburg. Her står det: “Saltet skal ikke røres, spis det som lægges i din skål”.⁵⁶ En lignende tankegang findes hos Bonvesin de la Riva (se ovenfor). Hans 19. regel siger bl.a., at det er uhøfligt at nævne, at den mad, man får serveret, ikke er tilstrækkeligt saltet. De la Rivas 41. regel formaner til, at man ikke skal påpege det, hvis man i maden ser en flue eller andet uhumsk, for ens bordfæller vil væmmes derved.⁵⁷ Det er på den baggrund faktisk muligt at give en alternativ tolkning af budskabet på Odensekarret ud fra denne tankegang: Saltet er kun til Guds brug, du må æde dit oksekød, selv om det er fordærvet af utilstrækkelig saltning.⁵⁸

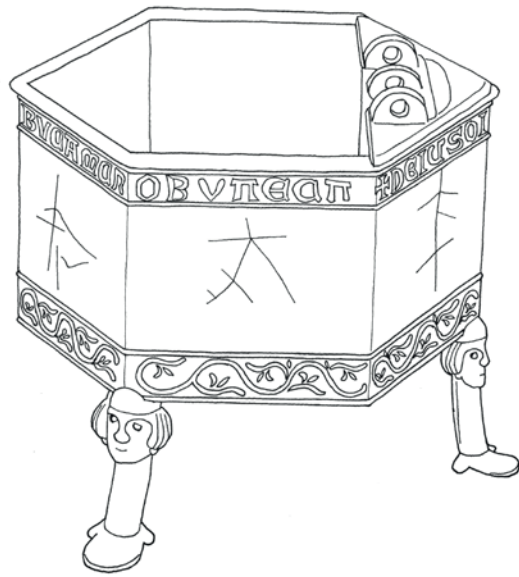
Senere i middelalderen er der intet forbud mod at bruge saltet – men altid med måde og på den korrekte måde. En tysk etikettebog fra slutningen af 1400-tallet råder den høviske spisende til at drysse salt på sin egen brødske (der fungerede som tallerken) og til ikke at dyppe kødet i saltskålen.⁵⁹ I et engelsk skrift om bordskik fra samme periode hedder det ligeledes, at man ikke skal dyppe kød, fisk eller brød i saltkarret, men tage salt – ikke for meget – fra karret med en ren kniv og lægge det på sit eget spisebræt.⁶⁰ En hjemlig pendant til de udenlandske etikettebøger udkom i 1568. Niels Bredals dansksprogede bog “Børnespejlet” er henvendt til borgerskabets børn og har en lang række forskrifter om bordskik. Om salt hedder det:

“Hånden ud i saltkarret at stikke
er uhøvisk og bekvemmer sig ikke.
Tag salt med ske eller kniv,
glem ikke din nabo deraf at give.”⁶¹

Disse regler om brugen af salt ved bordet viser noget af den veneration, man havde over for dette krydderi i middelalderen. Fra Christian II's hof ved man, at der var et helt ritual forbundet med at bære kongens saltfad til bordet. Tin-

Fig. 8. Karret som det kan have set ud, inden det landede i jorden for 700-år siden. – Tegning: Klaus Risskov Pedersen, Odense Bys Museer.

The saltcellar as it may have appeared before it ended up in the earth 700 years ago.

drageren, som havde ansvaret for det kongelige bordtøj, og mundskænken skulle med en ren serviet fra kongens bord gå til sølvkammeret og hente kongens saltfad og derefter sætte det på kongens bord “med reverenser” og lægge servietten over. Efter måltidet blev saltfadet båret tilbage til sølvkammeret.⁶²

Denne veneration over for saltet er sikkert udsprunget af de religiøse og symbolske medbetydninger, som saltet havde i samtiden, men selvfølgelig også, fordi salt var et forholdsvis dyrt krydderi. Selv om der var hjemlig produktion af sydesalt på f.eks. Læsø, blev den danske produktion aldrig omfattende nok til at mætte markedet. Derfor blev størstedelen af saltet i middelalderen importeret fra det øvrige Europa, bl.a. fra Lüneburg via Lübeck og bajsalt fra Frankrig.⁶³

Til bords med middelalderens mennesker

Som det ses, indgår det lille tinkar fra udgravningen i Odense i en større europæisk sammenhæng (fig. 8). Lignende kar kendes fra mange europæiske lande, og flere vil formentlig dukke op i kommende udgravninger. Alle arkæologiske genstande er et håndgribeligt vidnesbyrd om fortidens mennesker, men et lille kar som det pågældende med billeder, tekst og bomærker gør dette endnu mere tydeligt. Billederne påmindrer om den kristne verdensopfattelse, som lå til grund for hele samfundet, og måske har vi i inskriptionen et eksempel på datidens humor. Med tanke på, at bomærkerne er blevet ridset egenhændigt af syv-otte personer, og med vores viden om saltkarrenes og saltets betydning kan man næsten føle sig til bords med 1300-tallets mennesker.

NOTER

- 1 Sagsnummer hos Odense Bys Museer: OBM9776 I. Vilhelm Werners Plads, genstandsnr.: X2467.
- 2 Immonen 2013. Saltkarrene er bevaret i Sverige, Finland, Estland, Holland, England, Tyskland, Østrig, Frankrig og Italien.
- 3 Bæksted 1968, s. 52-53.
- 4 Sagsnr. hos Odense Bys Museer: OBM9776 I. Vilhelm Werners Plads, lagnr.: 1337.
- 5 Immonen 2013, s. 196.
- 6 Den metallurgiske analyse er foretaget af Arne Jouttijärvi, Heimdal-archaeometry.
- 7 Kjersgaard 1978, fig. 110. Der er formentlig tale om en tinlegering.
- 8 Victoria & Albert Museum (Mus.No 2129-1855 og Mus. No M.60-1959).
- 9 Mirror of the Medieval World 1999, s. 103.
- 10 Immonen 2013.
- 11 Bundfragment fra: Pärnu (Estland). Låg fra: Turku, Kalmar, London og Dordrecht (Holland).
- 12 Immonen 2013, s. 201-202.
- 13 Victoria & Albert Museum (Mus. No. 4474-1858).
- 14 Danmarks Gilde- og Lavsskraer fra middelalderen II. s. 244.
- 15 http://www.tekniskmuseum.dk/mod_inc/?p=itemmodule&kind=9&id=161
- 16 Immonen 2013.
- 17 Tegnér 1984, s. 295-296.
- 18 Malmø skifter I; Danske Magazin 5. rk., 4. bd. (1898-1901), s. 69-80 "Inventarier i borgerlige Huse fra det 16. Aarhundredes første halvdel".
- 19 Diplomatarium Danicum/Danmarks riges breve 4 XI 256 = <http://diplomatarium.dk/drbd/diplomer/07-203-3.html> (oversættelse).
- 20 Diplomatarium Danicum/Danmarks riges breve 4 XII 47 = <http://diplomatarium.dk/drbd/diplomer/10-034.html> (oversættelse).
- 21 Oman 1957, s. 101; Immonen 2013, s. 204.
- 22 Immonen 2013, s. 206.
- 23 Schiedlausky 1956, kat. 10.
- 24 Schiedlausky 1956, s. 38.
- 25 Danmarks Kirker, Haderslev amt (1954), s. 142-143; Aarhus amt (1972), s. 546-549; Ribe amt (1979), s. 439-432; (1984), s. 902-903; (1988-91), s. 1538-1540 & 2127-2128.
- 26 Ottosen 1970, s. 61.
- 27 Fæhn 1958, sp. 416-417.
- 28 Latham 1982, s. 173. Sådan blev rituallet forklaret af ærkebiskop Magnus af Sens (død 818).
- 29 Ottosen 1970, s. 33-44.
- 30 Denne idé er fremkommet efter forslag fra lektor Hans Jørgen Frederiksen, Institut for Æstetik og Kommunikation – Kunsthistorie, Aarhus Universitet i forbindelse med forskning til denne artikel.
- 31 Lindahl 2003, s. 84-85; Søvsø 2011, s. 268.
- 32 Denne indskrift ses på kar, som er bevaret i Berlin, Bologna, Paris, Trieste og Wien. Immonen 2013, s. 201-202.
- 33 Rosetti 1869, s. 17.
- 34 Glixelli 1921, s. 28-29; Immonen 2013, s. 203.

- 35 Nedenstående tolkningsforslag er udarbejdet af sproghistoriker og epigrafiker Niels Paulsen Bonde.
- 36 Danmarks Kirker, Aarhus amt (1983-87), s. 2219; Frederiksborg amt (1970), s. 1943. Også træskærerarbejdet på prædikestolen fra år 1600 i Ellidshøj Kirke syd for Aalborg har stavefejl i den latinske inskription.
- 37 Tegnér 1984, s. 290.
- 38 Rosetti 1869, s. 19.
- 39 http://www.aabne-samlinger.dk/lollandfalster/arkaeologi/forskningsprojekter_akt/oestersoe_keramik/index.asp sidst besøgt. 12.3.2014.
- 40 Tønnesen 1968, s. 9.
- 41 Tønnesen 1968, s. 20-23.
- 42 Victoria & Albert Museum (Mus.No. 4474-1858).
- 43 Danmarks Gilde- og Lavsskraaer fra Middelalderen I, s. 578.
- 44 Christensen 1988, s. 96.
- 45 Danmarks Gilde- og Lavsskraaer fra Middelalderen II, s. 145; Søndergaard 2002, s. 117.
- 46 Danmarks Gilde- og Lavsskraaer fra Middelalderen I, s. 275.
- 47 Søndergaard 2002, s. 115-120.
- 48 F.eks. i en tysk bog om spasmeren Till Uglspil, der udkom på dansk i 1500-tallet, eller i fastelavnsspillet Den Utro Hustru, der menes digtet i Odense omkring 1530.
- 49 Oswald 1869, s. 145.
- 50 Danmarks Gilde- og Lavsskraaer fra Middelalderen I, s. 18-31, paragraf 1, 3, 5, 31, 44 og 47.
- 51 Bl.a. i Aalborg Gudslegemslav. Danmarks Gilde- og Lavsskraaer fra Middelalderen I, s. 633.
- 52 Kongespejlet 1926, s. 98.
- 53 Danmarks Gilde- og Lavsskraaer fra Middelalderen I, s. 626; II, s. 13, 136, 303, 213, 319.
- 54 Danmarks Gilde- og Lavsskraaer fra Middelalderen I, s. 246; II, s. 172.
- 55 www.oxforddictionaries.com
- 56 Glixelli 1921, s. 28-29.
- 57 Rosetti 1869, s. 23 & 29.
- 58 Tolkningsforslag af sproghistoriker og epigrafiker Niels Paulsen Bonde.
- 59 Schiedlausky 1956, s. 10.
- 60 Furnivall 1869, s. 60, digtet "Stans Puer ad Mensam". Lignende regler kendes fra tre franske digte fra ca. 1450: Glixelli 1921, s. 31, 34 & 37-38.
- 61 Bredal 2009, s. 18.
- 62 Danske Magazin 3 rk., 1 bd. 1843 s. 162. Fra "Udkast til Instruxer for nogle Hofembedsmænd fra Christian den Andens Tid".
- 63 Vellev 1991, s. 7, 81.

LITTERATUR

- Bredal, Niels 2009: *Børnespejlet. Danmarks ældste børnebog 1568*. Redigeret af Kirsten Rykind-Eriksen. Højbjerg.
- Bæksted, Anders 1968: *Danske indskrifter. En indledning til studiet af dansk epigrafik*. København.
- Christensen, Annemette S. 1988: *Middelalderbyen Odense*. København.

- Danske Magazin* 1745-. København.
- Danmarks Gilde- og Lavsskraaer fra Middelalderen I-II*. Redigeret af C. Nyrop. København 1899-1900.
- Danmarks kirker* 1934-. København.
- Furnivall, F.J. (ed.) 1869: *Queene Elizabethes achademy, a booke of precedence*. London 1869/[Reprint] New York 1975.
- Fæhn, Helge 1958: Dâp. *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder*, bd. III, København, spalte 413-418.
- Glixelli, Stefan 1921: Les contenances de table. *Romania, Recueil trimestirel, consacré à l'étude des langues et littératures romanes*, Tome XLVII. Paris, s. 1-40.
- Immonen, Visa 2013: A lid from a 14th century salt cellar found in Turku. *Fornvännen* 108, s. 196-208.
- Kjersgaard, Erik 1978: *Mad og øl i Danmarks middelalder*. København.
- Kongespejlet. Konungs skuggsjá i dansk oversættelse*. Redigeret af F. Jónsson. København 1926.
- Latham, James E. 1982: *The religious Symbolism of Salt*. Paris.
- Lindahl, Fritze 2003: *Symboler i guld og sølv. Nationalmuseets fingerringe 1000-1700-årene*. København.
- Malmøskifter I. Bofortegnelser 1546-1559*. Redigeret af Einar Bager. København 1977.
- Mirror of the Medieval World*. W. D. Wixom (red.). New York 1999.
- Oman, Charles 1957: *English church Plate 597-1830*. London.
- Ottosen, Knud 1970: *The Manual from Notmark*. København.
- Oswald, Eugene 1869: Early German Courtesy-Books. I: F.J. Furnivall (ed.): *Queene Elizabethes achademy, a booke of precedence*. London 1869/(Reprint) New York 1975, s. 78-148.
- Rosetti, William Michael 1869: Italian Courtesy-Books. Fra Bonvicino da Riva's Fifty Courtesies for the Table. I: F. J. Furnivall (ed.): *Queene Elizabethes achademy, a booke of precedence*. London 1869/[Reprint] New York 1975, s. 7-76.
- Schiedlausky, Günther 1956: *Essen und Trinken. Taffelsitten bis zum Ausgang des Mittelalters*. München.
- Søndergaard, Leif 2002: Kulturelle aktiviteter i gilder og lav. I: L. Bisgaard & L. Søndergaard (red.): *Gilder, lav og broderskaber i middelalderens Danmark*, Odense, s. 115-150.
- Søvsø, Mette Højmark 2011: Tro, håb og kærlighed. De middelalderlige ringspænders symbolik. *Kuml* 2011, s. 263-285.
- Tegnér, Göran 1984: Ett tennlock från Kalmar. L. Karlsson et al. (red): *Den ljusa medeltiden. Studier tillägnade Aron Andersson*. Studies 4. Museum of National Antiquities. Stockholm, s. 289-300.
- Tønnesen, Allan 1968: *Helsingørs Bomærker*. København.
- Vellev, Jens 1991: Saltproduktion på Læsø, i Danmark og i Europa. *Hikuin* 18, s. 7-108.

Upubliceret litteratur

Inskriptionen er oversat af Niels Paulsen Bonde.

Internetsider

- Diplomatarium Danicum. Det danske Sprog-og Litteratur Selskab. <http://diplomatarium.dk/> Siden er sidst besøgt 06-03-2014.
- http://www.aabne-samlinger.dk/lollandfalster/arkaeologi/forskningsprojekter_akt/oester-soe_keramik/index.asp Siden er sidst besøgt 12-03-2014.
- Teknisk Museum: http://www.tekniskmuseum.dk/mod_inc/?p=itemmodule&kind=9&id=161.

A medieval saltcellar from Odense

In the early summer of 2013 Odense City Museums began one of the largest ever excavations in a medieval town in Denmark. The excavation has been characterised by many intriguing finds, one of them being a small hexagonal tin vessel, decorated with images of the Fall and Agnus Dei and with carved 'hausmarks' on its sides and an inscription in erroneous Latin. The vessel is unique in Denmark, but it is very similar in type to a group of saltcellars from western Europe dating from about 1300 to the early 1400s. Although a combination of the two images of the Fall and Agnus Dei is traditionally associated with baptism in medieval iconography, and therefore indicates a liturgical application, the inscription and the hausmarks strongly indicate secular use.

The saltcellar from Odense has seven different hausmarks on its vertical sides, indicating that seven different people put their names on the vessel. These hausmarks probably do not represent the members of a household, but could very well relate to members of a guild. The saltcellar may have been on the table in the guildhall whenever its members met for a feast. The hausmarks showed who was allowed to take salt from this particular vessel during the meal.

Several guilds are known from Medieval Odense, but only two of these can be traced back to the first half of the 14th century when this saltcellar was in use. These are the guild of St. Canute, the provision of which, dating from c. 1245, has been preserved, and the guild of St. Gertrude, mentioned in 1343.

*Mikael Manøe Bjerregaard &
Maria Elisabeth Lauridsen
Odense Bys Museer*